THE SAMIZDAT- LITERATURE OF THE WHISPER

Maria- Andreea Rasoveanu (Pădurean)
PhD Student, Politehnica University of Bucharest, University Center of Pitești

Abstract: The purpose of the article is to talk about the phenomenon of samizdat in the countries of Central Europe. Appearing as a form of protest and resistance, it played an important role in the struggle for freedom and constituted a valve of cultural survival for those who did not accept censorship and uniformity. Thus, in a context where dissenting opinions were oppressed and suppressed, samizdat became a way in which activists and intellectuals sought to convey criticism and alternative ideas. Although censorship and oppression were stronger in the Romanian space than of the other countries in the communist bloc, here too there were timid attempts at samizdat that the article highlights.

Keywords: samizdat, Central Europe literature, communist censorship, dissenting opinions, Romanian samizdat

Cu puțin timp înaintea dramaticelor evenimente ce au schimbat situația politică a întregii Europe, nu doar a celei comuniste, în iunie 1989, a avut loc - cu sprijinul Fundației Wheatland din New York- o conferința despre literatură la care au luat parte scriitori, istorici și critici literari din țări precum Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, dar și austrieci, italieni, ruși (aflați în afara granițelor URSS). S-a pus în discuție conceptul de Europa Centrală, locul și rolul literaturii în acest spațiu al confluențelor culturale. Multilingvismul și pluriconfesionalismul „i-a condamnat la toleranță”[1] pe locuitorii din aceste țări. Literatura în Europa Centrală este nevoită să coabiteze cu politica și chiar să slujească propagării utopiilor socialiste. „Literatura Europei Centrale era similară în aceste condiții, strigătelor din difuzoare. Foarte puțini au reușit să creeze în această perioadă, o literatură a șoaptelor, a unui dialog al conștiinței cu o realitate atât de crudă, de nemiloasă, o literatură a degradării totale, așa încât doar șoapta era limbajul adevărului”[2]. Păstrând metafora eseistului polonez, șoapta este samizdatul, fenomen prezent în proporții variabile în toate țările europene în timpul regimurilor totalitare.

Din câte se știe, termenul samizdat a fost folosit pentru prima dată în anii 1950 de către un poet rus, Nikolai Glaskov, cu referire la o copie dactilografată, legată, a poemelor sale. Cuvântul, care nu are echivalent în engleză, a căpătat treptat un înțeles mai larg și, în cele din urmă, a ajuns în dicționarul Oxford rusă-engleză, unde a fost definit ca „reproducerea neoficială a manuscriselor nepublicate”. Etimologic, provine din rusește- **samsebyaizdat** unde „sam” înseamnă „sine". Așadar, nu e dificil de înțeles că samsebyaizdat, devenit în scurt timp, samizdat s-ar putea traduce prin „Eu publicat/ editat de mine". Termenul trebuie pus în relație cu alții ca gosizdat, politizdat. Gosizdat este cuvântul care în limba rusă a exprimat editura de stat. Etimologic, acest cuvânt s-a format prin alăturarea a două cuvinte: *gos* (guvern, stat) si *izdat*, o formă prescurtată de la izdatel’stvo, adica editură.

[1] Adam Michnik- *Europa Centrală- identitate și cultură* în *Europa Centrală- nevroze, dileme utopii*- coordonatori Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Polirom, Iași, 1997
[2] Op cit, p. 323

Nicolae Drăgușin[3] precizează că termenul nu a înlocuit total cuvintele ce denumeau realități similare în diferite state. De exemplu, în Polonia, a contiunuat să circule termenul *drugi obieg* („a doua circulație", în condițiile în care „prima circulație" prespunea texte publicate, adică trecute prin filtrul cenzurii). Vechiul termen polonez, folosit in vremea țarismului, a fost *bibula* tradus cu aproximație prin hârtie de mătase spre a sublinia atât finețea, cât și fragilitatea scriiturii.

Dincolo de etimologie, termenul s-a internaționalizat și denumește o formă de rezistență și de exprimare a ideilor în regimurile totalitare, în special în fosta Uniune Sovietică și în statele comuniste est-europene. Această practică consta în multiplicarea și circulația clandestină a textelor și publicațiilor care aveau un conținut considerat subversiv sau critic față de regim. Istoria fenomenului începe la sovietici odată cu cerința ca literatura să nu aibă doar finalitate estetitică, ci să producă voință de schimbare pentru „omul nou". În 1934 Andrei Jdanov (membru înalt al structurilor politice ale URSS) ține o cuvântare în care precizează cum trebuie să acționeze scriitorul „angajat" care va ilustra realismul socialist. Stalin organizase așa numita revolutie culturala (1928 – 1932) prin care au fost înlăturati intelectualii a căror gândire ar putea comporta un efect coroziv asupra sistemului (în acest context se formează nu mai puțin cunoscuta comunitate intelectuala rusească de la Paris). Conform dogmei oficiale, exprimate de Jdanov, misiunea realismului socialist este aceea de a radiografia într-un mod realist fenomenul social și de glorifica eroul pozitiv . Cu alte cuvinte, cultura în multiplele sale forme de expresie (arta, literatura, muzica) trebuie să vorbească despre decadența societății burgheze și viitorul luminos al comunismului. Având o valoare de dogmă, definiția a implicat instituirea unui mecanism de cenzură care să filtreze producția intelectuală a diferiților autori. Celor care nu se aliniază, celor care refuză sa se supună acestei dogme care suprimă libertatea de expresie culturală, în cel mai fericit caz li s-a instituit interdicția de a publica (statul fiind unicul proprietar al editurilor), iar în cel mai nefericit li s-a deschis usa închisorilor. Samizdatul s-a nascut, așadar, la întalnirea dintre imposibilitatea schimbării sistemului și imposibilitatea de a accepta aceasta presiune.[4] Astfel, într-un context în care opiniile disidente erau asuprite și suprimate, samizdatul a devenit o modalitate prin care activiștii și intelectualii căutau să transmită critici și idei alternative.

Literatura samizdat a inclus o gamă variată de materiale și subiecte, de la texte politice și ideologice, la opere literare și poezii. Mulți autori disidenți, precum Aleksandr Soljenițîn, Andrei Saharov și Václav Havel, și-au găsit calea spre public prin intermediul samizdatului. Practica aceasta funcționa prin multiplicarea manualelor, a articolelor, a scrisorilor sau a operei literare într-un mod secret și subteran. Acestea erau transcrise manual pe mașini de scris sau apoi fotocopiate și distribuite într-un cerc restrâns de persoane de încredere. De multe ori, aceste opere erau scrise de către autori anonimi sau sub pseudonime pentru a evita represaliile din partea autorităților. Tot prin samizdat se retipăresc frecvent texte oficiale vechi pe care puterea le-ar vrea uitate. Retipărit sau fotografiat în limba rusă, în samizdat circulă şi publicaţii străine, precum şi traduceri din publicaţii străine în alte limbi. Această parte a samizdatului este în mod natural numit tamizdat (din „tam"="acolo"). De altfel, referindu-se la terminologia și la formele acestei practici, încă din 1973, Julius Telesin menționează că lipsa unei terminologii stabilite afectează și conceptul de samizdat. Astfel, nu este clar dacă vreun text dactilografiat este samizdat sau dacă devine numai samizdat după ce a început să fie duplicat[5]. Cercetările arată că în zorii samizdsatului se duplicau cam 10-15 exemplare ale unui text sau ale unei reviste deoarece nu existau suficiente resurse și, de cele mai multe ori, mașinile de scris puteau fi ușor identificate de vigilența cenzorilor.

[3] Nicolae Drăgușin- *Samizdatul- lupta pentru libertate*,https://romanialibera.ro/sport//samizdatul-lupta-pentru-libertate-165070

[4] Hyung-Min Joo, *Voices of Freedom: Samizdat*, în Europe-Asia Studies, vol. 56, No. 4 (Jun., 2004), pp. 571-594.

[5] Julius Telesin, *Inside Samizdat* , https://www.unz.com/print/Encounter-1973feb-00025/

Ceea ce se publica (indiferent de numărul de exemplare, de riscurile politice, de implicațiile financiare) purta două semne distinctive conform lui Tomáš Glanc[6]:definitivitatea (lucrarea concepută conținea asigurarea scriitorului că așa a conceput-o și așa a dorit să o publice) și semnificația (primează sensul, simbolul nu circumstanțele în care autorul a reușit să transmită samizdatul). De exemplu, Bohumil Hrabal a spus că preferă textele sale dactilografiate (scria cu o viteză de cinci-șase pagini pe oră) care conțin greșelile și confuziile momentelor supreme de creație deoarece autencitatea primează, iar aceste left- over capătă semnificație în sine și rămân o amintire a combustiei creative. Editările ulterioare au deja un aer oficial și se îndepărtează oarecum de samizdat. De fapt, chiar editarea și atent studiata difuzare a materialelor a constituit o mare problemă. Dacă samizdatul era redactat de mână (fenomen foarte frecvent) cei ce dactilografiau își puneau problema redactării corecte și apoi, la orele mici ale nopții, a transportului în serviete aparent inofensive pe străzile burgurilor comuniste. Se aflau în pericol constant de a fi sechestrați și materialele confiscate. Erau ascunse în poduri, beciuri sau șoproane din grădină, autorii lor fiind supuși percheziților la domiciliu, interogatoriilor și, deseori, la închisoare.

În România fenomenul samizdat este aproape absent. Nicolae Manolescu afirmă că literatura de sertar românească e incertă, iar samizdatul inexistent: „Multă vreme s-a crezut că nu există literatura de sertar in România comunistă. Despre samizdat, cu atât mai putin putea fi vorba".[7] O justificare ar fi că puterea conștientizează forța cuvântului și capitalul de influență pe care scriitorii îl au pentru mentalul colectiv. Ion Simuț notează „Dacă pentru Securitate niciun scriitor nu este inocent, pentru cenzură niciun text nu este inocent. Obiectul său de studiu și de verificare îl constituie textul candidat la publicare. Textele care circulă clandestin și fraudulos (literatură în samizdat, scrisori de protest, texte trimise pentru publicare în străinătate sau pentru citirea lor la postul de radio Europa Liberă) sunt de competența Securității."[8] Mașinile de scris erau obligatoriu declarate și înregistrate, iar tipografiile erau puncte strategice strict controlate și păzite. În aceste condiții este de înțeles că au fost puține materiale samizdat în România. Totuși,chiar la începutul prigoanei comuniste, în perioada obsedantului deceniu sunt înregistrate câteva situații în care lucrări interzise sunt aduse sub forma samizdatului. E cazul eseului lui Raymond Aron , intitulat *Le grand schisme,* care a fost citit de o mie de persoane înainte să fie confiscat și ars de comuniști. Apoi, Marieta Sadova a fost arestată cu lotul Noica-Pillat pentru că a distribuit în samizdat cărțile lui Mircea Eliade și Emil Cioran. Mircea Eliade i-a dăruit la Paris romanul *La forêt interdite (* tradus *Noaptea de Sânziene)* și cărțile *Mitul eternei reîntoarceri* și *Imagini și simboluri*, publicate în Franța, iar Emil Cioran i-a dat zece exemplare din lucrarea *La tentation d'exister (Ispita de a exista).*

În anii '80, unul dintre cazuri este cel al unui grup ce mai degrabă răspândea samizdaturi primite din Ungaria și texte ale elitei intelectuale din Austria sau Franța. Cel ce vorbit despre asta este profesorul de filosofie Borbely Erno, de la Cluj: „Era un cerc mai restrâns, nucleul era format din trei persoane care aveau foarte multe contacte. Am început mai multe discuţii, inclusiv cu disidenţi care aveau deja un nume pe vremea aia, aşa cum era Kiraly Karoly. Am început mai multe discuţii tocmai pentru a ne mări nucleul, la un moment dat. Însă am fi vrut să fim trei persoane la baza acelei organizaţii. Eram eu, Biro Katalin şi Buzasz Laszlo. Ştiam foarte bine că oricând pot să ne prindă, Securitatea era ageră, asculta peste tot şi avea mulţi colaboratori are în toată ţara în rândul întregii populaţii." [9] Profesorul a scris mai multe texte samizdat despre libertatea presei, libertatea cuvântului, libertatea de circulaţie, dar și despre drepturile omului sau problemele tineretului.

[6] Tomáš Glanc- *Samizdat- past and present,* Institut of Czech Literature Karolinum Press, Praga, 2018
[7] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 1418.
[8] Ion Simuț, *Literaturile române postbelice*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, p. 142
[9] https://www.rri.ro/ro_ro/samizdatul_in_romania-2542685

O altă manifestare a samizdatului este revista **Ellenpontok/Contrapuncte**, apărută la Oradea, în 1982. Fondatorul samizdatului *Contrapuncte* a fost Attila Ara-Kovács. Ca model a avut „opoziția democratică" din Ungaria, cu membrii căreia Attila Ara-Kovács avea relații foarte bune. Ei scoteau la Budapesta literatură samizdat încă din 1976, bătută la mașina de scris. E vorba de același grup care, după destrămarea sistemului colonial sovietic, a înființat Uniunea Democrat-Liberală (SZDSZ) din Ungaria. Pe lângă A. Kovacs textele din cele nouă numere ale revistei le scriau Károly Antal Tóth, soția sa Ilona și poetul clujean Géza Szőcs, care se ocupa și de difuzarea clandestină în zona Ardealului. Legat de conținutul revistei, Károly Antal Tóth spune că „Principiul de bază a fost să vorbim deschis despre condițiile în care trăiam. Attila Ara-Kovács a redactat un text cu caracter general care apărea pe coperta a doua a fiecărui număr. Prima parte a acestui text poate fi considerată, practic, un credo al revistei: *„CONTRAPUNCTE este o revistă samizdat. Apariția ei este ocazională. Vrem să facem cunoscute încălcările drepturilor omului din Europa Centrală și de Est și, în cadrul lor, a reprimării politice, economice și culturale a maghiarilor din Ardeal…"*[10]. Securitatea a ajuns la redactorii clandestini și Károly Antal Tóth a fost anchetat cu cruzime în beciurile securiste după ce anterior i se percheziționase locuința. Spre a-și manifesta „clemența" puterea comunistă a eliberat suspecții, iar revista a încetat să mai apară. Toți cei implicați în samizdaturile românești au părăsit țara înainte de 1989.

După căderea comunismului în toate țările blocului totalitar samizdatul a încetat să fie o literatură a șoaptei și într-un mod paradoxal cărțile și revistele au avut o viață dublă: au încetat într-un fel să mai existe în forma tăinuită, iar într-un alt sens au început să existe cu adevărat, fiind editate fără temeri. După ce au dus o existență sumbră și ambiguă în țara lor de origine, au putut fi publicate în edituri, expuse în librării și incluse în antologii care apar în cataloagele bibliotecilor naționale.

În acest sens este bine a fi amintită colecția „Libri prohibiti", un adevărat muzeu al samizdatului ce se află în Praga. Numele complet al colecției de cărți și documente este „cărți interzise, bibliotecă de samizdat și literatură de exil", iar denumirea latinească evocă cenzura și sistemul inchizițional al unui trecut nu tocmai îndepărtat. A fost creat în 22 octombrie 1990 de către Jiří Gruntorád cu sprijinul elitei intelectuale și al mediului cultural cehoslovac, îndeosebi cu implicarea lui Václav Havel, președintele țării la acea dată. Ideea înființării bibliotecii i-a venit când, în urma revoluției de catifea, și-a recuperat publicațiile confiscate de autorități și a înțeles că nu vor putea ajunge la oameni în alt fel decât printr-o bibliotecă. Cum cele publice erau administrate tot de reprezentanți ai comuniștilor, a creat acest spațiu care susține memoria unor dureri îndelung oprimate. Actualmente, biblioteca are peste 40000 de lucrări, 3400 de periodice și alte 5000 de piese de material audio-vizual, pe lângă altele cu valoare istorică (afișe, pliante, fluturași), în special din Cehia și Slovacia, dar și din Polonia.

[10] https://blog.cosmeanu.ro/povestea-singurului-samizdat-din-romania-ceausista

Prin urmare, samizdatul a umplut un gol informațional, când literatura a fost subjugată de cenzură și a jucat un rol semnificativ în căderea regimului comunist în Europa de Est. De asemenea, a reprezentat o formă culturală de rezistență și de libertate de exprimare în regimurile totalitare. Această practică a permis propagarea nemijlocită a ideilor și opiniilor disidente, contribuind astfel la subminarea regimurilor opresive și la susținerea libertății și democrației. În citirea și interpretarea acestor opere-document trebuie respectat un „cifru al prudenței”[11] deoarece există riscul unui balans specios între concesivitate și veridicitate, în dorința de a livra cititorilor *Adevărul* sau fragmente de adevăr.

BIBLIOGRAPHY

Babeți, Adriana (coord)- *Dicționarul romanului central-european, ,* Editura Polirom, Iași, 2022

Glanc, Tomáš - *Samizdat- past and present*, Institut of Czech Literature Karolinum Press, Praga, 2018

Hyung-Min Joo, *Voices of Freedom: Samizdat*, în Europe-Asia Studies, vol. 56, No. 4 (Jun., 2004), pg. 571-594.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, pg. 1418.

Malița, Liviu - *Literatura eretică. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977*, Editura Cartea Românească, București, 2016

Michnik, Adam - *Europa Centrală- identitate și cultură* în *Europa Centrală- nevroze, dileme utopii*- coordonatori Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Polirom, Iași, 1997

Simuț, Ion, *Literaturile române postbelice*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017

Ștefănescu, Alex - *Istoria literaturii romane contemporane (1941-2000),* Editura Mașina de scris, București, 2005

Ungureanu, Cornel - *O istorie secretă a literaturii române,* Ed. Tracus Arte, București, 2019

[11] Cornel Ungureanu- *O istorie secretă a literaturii române,* Ed. Tracus Arte, București, 2019, p. 21

WEBOGRAFIE
https://www.rri.ro/ro_ro/samizdatul_in_romania-2542685
https://blog.cosmeanu.ro/povestea-singurului-samizdat-din-romania-ceausista
Nicolae Drăgușin- *Samizdatul- lupta pentru libertate*,https://romanialibera.ro/sport//samizdatul-lupta-pentru-libertate-165070
Julius Telesin, *Inside Samizdat* , https://www.unz.com/print/Encounter-1973feb-00025/